

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Економіка підприємств»

на тему: «Оцінка економічної ефективності використання землі».

»

Студентки 3 курсу
групи ОіА 1301-1
Кириченко Єлизавети Русланівни

Керівник: к.е.н., доцент **Строченко Н.І.**
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Суми – 2015 рік

План

Вступ	3
1. Теоретичні основи вивчення землі	5
1.1. Склад, структура і особливості земельного фонду України. Родючість землі	5
1.2. Оцінка землі. Моніторинг землі. Земельний податок	14
1.3. Показники ефективності використання земельних ресурсів та методика їх визначення	20
2. Ефективність використання земельних ресурсів у ПП «НАДЬ»	24
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства	24
2.2. Інтенсивність використання землі у підприємстві	35
2.3. Ефективність використання землі у підприємстві	39
3. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у ПП «НАДЬ»	45
3.1. Удосконалення структури посівних площ	45
3.2. Резерви підвищення врожайності соняшника	48
3.3. Узагальнення резервів підвищення ефективності використання земельних ресурсів	55
Висновок	58
Список використаної літератури	60
Додатки	63

ВСТУП

Ефективне використання земельних ресурсів має винятково важливе значення для сталого розвитку аграрного сектора України. Цьому має бути підпорядковане реформування земельних відносин, на основі якого здійснено перехід до різних форм власності на землю, запроваджено платне землекористування тощо. Проте в державі поки що не вирішено проблему забезпечення раціонального та екологічнобезпечного використання земельних ресурсів. Протягом останніх років значно зменшилась кількість внесення мінеральних та органічних добрив, що негативно впливає на якість ґрунтів, а зрештою, на ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств.

Теоретичні і практичні аспекти збереження, відтворення та ефективного використання земельних ресурсів висвітлено в наукових працях: В.Г. Андрійчука, М.М. Ільчука, О.М. Саприкіної, Л.А. Теремця та інших. Вони розглядають земельні ресурси як одну із складових ресурсного потенціалу, що забезпечує функціонування сільськогосподарських підприємств.

Предметом даної курсової роботи є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів проблеми розвитку земельних відносин та організації ефективного використання земельних угідь.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси використання земельних ресурсів у ПП «НАДЬ».

Метою є аналіз ефективності використання земельних ресурсів, розробка практичних рекомендацій щодо розвитку земельних ресурсів і підвищення ефективності їх використання.

Для досягнення цієї мети в роботі ставилися і вирішувалися такі завдання:

- Проаналізувати земельні ресурси та рівень їх використання;
- Запропонувати шляхи удосконалення структури посівних площ;

- Проаналізувати шляхи підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів;
- Запропонувати заходи для підвищення урожайності соняшника.

Завданнями даної роботи є вивчення факторів, що впливають на ефективність використання землі, а також шляхи її підвищення.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, фундаментальні положення економічної теорії та наукові праці з проблем ефективного використання земельних ресурсів.

При написанні курсової роботи використані наступні інформаційні джерела:

1. форма 1 “Баланс”;
2. форма 2 “Звіт про фінансові результати”;
3. форма 50 с.-г.;
4. форма 1-ПВ «Звіт з праці»;
5. форма 6-ПВ «Звіт про кількість працівників, їхній кісний склад та професійне навчання»;
6. примітки до річної звітності;
7. звітність по кадрах;
8. нормативні-законодавчі акти;
9. наукові видання відповідно обраної теми.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЗЕМЛІ

1.1. Склад, структура і особливості земельного фонду України.

Родючість землі

Земельні ресурси виступають територіальною базою розміщення народногосподарських об'єктів, системи розселення населення, а також основним засобом виробництва (в першу чергу сільського і лісового господарства). Всі землі України незалежно від їх цільового призначення, господарського використання і особливостей правового режиму відносяться до земельних ресурсів і складають єдиний земельний фонд держави.

Геополітичне положення України та її високий земельно-ресурсний потенціал обумовлюють провідну роль земельного фонду як одного з важливих ресурсів держави, що виступає первинним фактором виробництва і своєрідним фундаментом економічного розвитку.

Земельний фонд України - всі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Категорії земель України мають особливий правовий режим.

Згідно зі ст. 19 ЗК землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;

ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. [1]

Згідно зі ст. 22 ЗК землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісгосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо). [1]

Згідно зі ст. 38 ЗК до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. [1]

Згідно зі ст. 43 ЗК землі природно-заповідного фонду - це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду. [1]

Згідно зі ст. 44 ЗК до земель природно-заповідного фонду включаються природні території та об'єкти (природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), а також штучно створені об'єкти

(ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва). [1]

Згідно зі ст. 47 ЗК до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей. [1]

Згідно зі ст. 50 ЗК до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. [1]

Згідно зі ст. 53 ЗК до земель історико-культурного призначення належать землі, на яких розташовані пам'ятки культурної спадщини, їх комплекси (ансамблі), історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території, охоронювані археологічні території, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби. [1]

Згідно зі ст. 55 ЗК до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства.

До земель лісогосподарського призначення не належать землі, зайняті:

а) зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів;

в) окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. [1]

Згідно зі ст. 58 ЗК до земель водного фонду належать землі, зайняті:

а) морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами;

б) прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами;

в) гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них;

г) береговими смугами водних шляхів;

г) штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів. [1]

Згідно зі ст. 66 ЗК до земель промисловості належать землі, надані для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд промислових, гірничодобувних, транспортних та інших підприємств, їх під'їзних шляхів, інженерних мереж, адміністративно-побутових будівель, інших споруд. [1]

Згідно зі ст. 67 ЗК до земель транспорту належать землі, надані підприємствам, установам та організаціям залізничного, автомобільного транспорту і дорожнього господарства, морського, річкового, авіаційного, трубопровідного транспорту та міського електротранспорту для виконання покладених на них завдань щодо експлуатації, ремонту і розвитку об'єктів транспорту. [1]

Згідно зі ст. 68 ЗК до земель залізничного транспорту належать землі смуг відведення залізниць під залізничним полотном та його облаштуванням, станціями з усіма будівлями і спорудами енергетичного, локомотивного, вагонного, колійного, вантажного і пасажирського господарства, сигналізації та зв'язку, водопостачання, каналізації; під захисними та укріплювальними насадженнями, службовими, культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, необхідними для забезпечення роботи залізничного транспорту. [1]

Згідно зі ст. 69 ЗК до земель морського транспорту належать землі під:

а) морськими портами з набережними, майданчиками, причалами, вокзалами, будівлями, спорудами, устаткуванням, об'єктами загальнопортового і комплексного обслуговування флоту;

б) гідротехнічними спорудами і засобами навігаційної обстановки, судноремонтними заводами, майстернями, базами, складами, радіоцентрами, службовими та культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, що обслуговують морський транспорт. [1]

Згідно зі ст. 70 ЗК до земель річкового транспорту належать землі під:

а) портами, спеціалізованими причалами, пристанями і затонами з усіма технічними спорудами та устаткуванням, що обслуговують річковий транспорт;

б) пасажирськими вокзалами, павільйонами і причалами;

в) судноплавними каналами, судноплавними, енергетичними та гідротехнічними спорудами, службово-технічними будівлями;

г) берегоукріплювальними спорудами й насадженнями;

г) вузлами зв'язку, радіоцентрами і радіостанціями;

д) будівлями, береговими навігаційними знаками та іншими спорудами для обслуговування водних шляхів, судноремонтними заводами, ремонтно-експлуатаційними базами, майстернями, судноверф'ями, відстійно-ремонтними пунктами, складами, матеріально-технічними базами, інженерними мережами, службовими та культурно-побутовими будівлями, іншими об'єктами, що забезпечують роботу річкового транспорту. [1]

Згідно зі ст. 71 ЗК до земель автомобільного транспорту належать землі під спорудами та устаткуванням енергетичного, гаражного і паливороздавального господарства, автовокзалами, автостанціями, лінійними виробничими спорудами, службово-технічними будівлями, станціями технічного обслуговування, автозаправними станціями, автотранспортними, транспортно-експедиційними підприємствами, авторемонтними заводами, базами, вантажними дворами, майданчиками контейнерними та для перечеПЛення, службовими та культурно-побутовими будівлями й іншими об'єктами, що забезпечують роботу автомобільного транспорту.

До земель дорожнього господарства належать землі під проїзною частиною, узбіччям, земляним полотном, декоративним озелененням, резервами, кюветами, мостами, тунелями, транспортними розв'язками, водопропускними спорудами, підпірними стінками і розташованими в межах смуг відведення іншими дорожніми спорудами та обладнанням, а також землі, що знаходяться за межами смуг відведення, якщо на них розміщені споруди, що забезпечують функціонування автомобільних доріг, а саме:

а) паралельні об'їзні дороги, поромні переправи, снігозахисні споруди і насадження, протилавинні та протисельові споруди, вловлюючі з'їзди;

б) майданчики для стоянки транспорту і відпочинку, підприємства та об'єкти служби дорожнього сервісу;

в) будинки (в тому числі жилі) та споруди дорожньої служби з виробничими базами;

г) захисні насадження. [1]

Згідно зі ст. 72 ЗК до земель авіаційного транспорту належать землі під:

а) аеропортами, аеродромами, відокремленими спорудами (об'єктами управління повітряним рухом, радіонавігації та посадки, очисними та іншими спорудами), службово-технічними територіями з будівлями та спорудами, що забезпечують роботу авіаційного транспорту;

б) вертольотними станціями, включаючи вертольотодроми, службово-технічними територіями з усіма будівлями та спорудами;

в) ремонтними заводами цивільної авіації, аеродромами, вертольотодромами, гідроаеродромами та іншими майданчиками для експлуатації повітряних суден;

г) службовими об'єктами, що забезпечують роботу авіаційного транспорту. [1]

Згідно зі ст. 73 ЗК до земель трубопровідного транспорту належать земельні ділянки, надані під наземні і надземні трубопроводи та їх споруди, а також під наземні споруди підземних трубопроводів. [1]

Згідно зі ст. 74 ЗК до земель міського електротранспорту належать землі під відокремленими трамвайними коліями та їх облаштуванням, метрополітеном, коліями і станціями фунікулерів, канатними дорогами, ескалаторами, трамвайно-тролейбусними депо, вагоноремонтними заводами, спорудами енергетичного і колійного господарства, сигналізації і зв'язку, службовими і культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, необхідними для забезпечення роботи міського електротранспорту. [1]

Згідно зі ст. 75 ЗК до земель зв'язку належать земельні ділянки, надані під повітряні і кабельні телефонно-телеграфні лінії та супутникові засоби зв'язку. [1]

Згідно зі ст. 76 ЗК землями енергетичної системи визнаються землі, надані під електрогенеруючі об'єкти (атомні, теплові, гідроелектростанції, електростанції з використанням енергії вітру і сонця та інших джерел), під об'єкти транспортування електроенергії до користувача. [1]

Згідно зі ст. 77 ЗК землями оборони визнаються землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України. [1]

Віднесення земель до категорій провадиться відповідно до їх цільового призначення. Переведення земель з однієї категорії до іншої здійснюється у разі зміни цільового призначення цих земель. Віднесення земель до відповідних категорій і переведення їх з однієї категорії до іншої провадиться органами, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання їх у користування, а в інших випадках - органами, які затверджують проекти землеустрою і приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного та іншого призначення.[1]

Земельний фонд України станом на 1 січня 2015 року та динаміка його змін в порівнянні з 1 січня 2014 року.

За 2014 рік площа сільськогосподарських земель в Україні зменшилася на 13000 га і склала на 1 січня 2015 року 42731,5 тис. га проти 42744,5 тис. га на початок минулого року. Питома вага площі сільськогосподарських земель в загальній площі (території) України не змінилася і складає 70,8%. Найбільше скорочення площ пройшло по таких категоріях: перелоги (зменшення на 11,8 тис. га до 239,4 тис. га), пасовища (на 5,8 тис. га до 5441 тис. га) та сіножаті (зменшення на 1,5 тис. га до 2407,3 тис. гектарів).

Ліси та інші лісовкриті площі збільшилися на 5,9 тис. га – до 10630,3 тис. гектарів. На них припадає 17,6% від загальної площі країни. Площа забудованих земель збільшилася на 7,8 тис. га до 2550,4 тис. га, в тому числі під житловою забудовою – на 4,2 до 487,7 тис. гектарів. Землі промисловості збільшилися на 0,7 тис. га до 224,1 тис. гектарів. Скоротилася площа земель комерційного використання (на 0,2 тис. га до 54,9 тис. га), змішаного використання (на 0,4 тис. га, до 29,3 тис. га) та на 0,6 тис. га зменшилися площі земель, які використовувалися для відпочинку, та інших відкритих земель.

Загальна площа території України – 60354,9 тис. гектарів. За минулий рік площа земель (суші) скоротилася на 3,5 тис. га до 57928,5 тис. га, а площа територій, покритих поверхневими водами, відповідно збільшилася на такий самий показник до 2426,4 тис. гектарів. [2]

Головною властивістю земельних ґрунтів як природних елементів є їх родючість. Ґрунт як основна складова природи використовує всі її ресурси (енергію сонця, поживні елементи), генерує їх у так звані корисні речовини і забезпечує ними рослини, які, в свою чергу, вживають як тварини, так і людство. Відбуваються в ґрунтових покривах біо-фізико-хімічні процеси непрості, і від вмісту складових у ґрунті (потрапляють в неї і утворюються в ній) і залежить її родючість.

Родючість землі - це здатність ґрунтів різного виду забезпечувати зростання і відтворення всіляких рослин сприятливими умовами, які не обмежуються тільки збалансоване поєднання вологи і тепла. [4]

Елементи родючості ґрунту - це земні фактори життя рослин (поживні речовини, вода).

Умови родючості - це фізичні властивості, реакція ґрунту, забур'яненість, враженість хворобами та ушкодженість шкідниками тощо.

Ознаки родючості - величина вмісту доступних рослинам поживних речовин, води, повітря, температурні умови, хімічний склад, фізичні й біологічні властивості ґрунту, а також фітосанітарний стан його.

Родючість ґрунту залежить від його природних властивостей і впливу людини в процесі сільськогосподарської діяльності.

Основний критерій родючості - врожай культур.

Родючість ґрунту характеризується вмістом органічних речовин і поживних елементів, товщиною гумусового горизонту, будовою, водно-повітряним режимом, вбирним комплексом, структурою і реакцією ґрунту.[3]

Розрізняють три види родючості ґрунту:

- ✓ природну;
- ✓ штучну;
- ✓ ефективну.

Природна родючість утворюється і змінюється під впливом природних процесів ґрунтоутворення без антропогенного впливу на цей процес. Ця потенційна родючість зумовлюється гранулометричним складом ґрунту, фізико-хімічними властивостями, кількістю та якістю гумусу, реакцією розчину та іншими показниками.

Штучна родючість створюється в процесі використання землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва, а ефективна - сукупністю природної і штучної родючості. Остання визначає кількість і якість урожаю і залежить від комплексу агротехнічних та інших заходів.

При великих матеріальних, енергетичних і науково-технічних можливостях суспільства особливої актуальності набуває програмований вплив на ґрунт, створення теоретичних і практичних моделей родючості. [5]

1.2. Оцінка землі. Моніторинг землі. Земельний податок

Згідно зі ст. 27 ЗУ оцінка землі - передбачена чинним законодавством України спеціальна процедура визначення вартості земельної ділянки для передбачених цілей. [4]

Згідно зі ст. 3 ЗУ об'єктами оцінки земель є: територія адміністративно - територіальних одиниць або їх частин, території оціночних районів та зон, земельні ділянки чи їх частини або сукупність земельних ділянок і прав на них, у тому числі на земельні частки (паї), у межах території України. [4]

Згідно зі ст. 4 ЗУ оцінка земель проводиться на основі принципів:

- ✓ законності, додержання законів України, інших нормативно-правових актів у сфері оцінки землі
- ✓ єдності методологічного та інформаційного простору у сфері оцінки земель;
- ✓ безперервності процесу оцінки земель;
- ✓ доступності використання даних з оцінки земель;
- ✓ рівності перед законом суб'єктів оціночної діяльності у сфері оцінки земель. [4]

Згідно зі ст. 5 ЗУ залежно від мети та методів проведення оцінка земель поділяється на такі види:

- ✓ бонітування ґрунтів;
- ✓ економічна оцінка земель;
- ✓ грошова оцінка земельних ділянок.

Дані бонітування ґрунтів є складовою частиною державного земельного кадастру та є основою проведення економічної оцінки сільськогосподарських угідь і враховуються при визначенні екологічної придатності ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур, а також втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва.

Дані з економічної оцінки земель є основою при проведенні нормативної грошової оцінки земельних ділянок, аналізі ефективності використання земель порівняно з іншими природними ресурсами та визначенні економічної придатності земель сільськогосподарського призначення для вирощування сільськогосподарських культур.

Грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення може бути нормативною і експертною.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні (крім випадків спадкування спадкоємцями першої та другої черги за законом (як випадків спадкування ними за законом, так і випадків спадкування ними за заповітом) і за правом представлення, а також випадків спадкування власності, вартість якої оподатковується за нульовою ставкою) та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, вартості земельних ділянок площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінки.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них, крім випадків, визначених цим Законом, а також іншими законами. [4]

Згідно зі ст. 15 ЗУ підставою для проведення оцінки земель (бонітування ґрунтів, економічної оцінки земель та нормативної грошової оцінки земельних ділянок) є рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок може проводитися також на підставі договору, який укладається заінтересованими особами в порядку, встановленому законом.

Підставами для проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки є договір, який укладається заінтересованими особами в порядку, встановленому законом, а також рішення суду. [4]

Згідно зі ст. 16 ЗУ бонітування ґрунтів проводиться відповідно до державних стандартів, норм і правил, а також інших нормативно-правових актів на землях сільськогосподарського призначення та лісового фонду.

Бонітування ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 7 років. [4]

Згідно зі ст. 17 ЗУ економічна оцінка земель проводиться відповідно до державних стандартів, норм и правил, а також інших нормативно-правових актів на землях сільськогосподарського призначення незалежно від форм власності.

Економічна оцінка земель сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 5-7 років. [4]

Згідно зі ст. 18 ЗУ нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться відповідно до державних стандартів, норм, правил, а також інших нормативно-правових актів на землях усіх категорій та форм власності.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться:

- ✓ розташованих у межах населених пунктів незалежно від їх цільового призначення - не рідше ніж один раз на 5-7 років;
- ✓ розташованих за межами населених пунктів земельних ділянок сільськогосподарського призначення - не рідше ніж один раз на 5-7 років, а несільськогосподарського призначення - не рідше ніж один раз на 7-10 років. [4]

Згідно зі ст. 19 ЗУ експертна грошова оцінка земельних ділянок проводиться на основі таких методичних підходів:

- ✓ капіталізація чистого операційного або рентного доходу від використання земельних ділянок;
- ✓ зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок;
- ✓ врахування витрат на земельні поліпшення.

Експертна грошова оцінка вільних від будівель та споруд земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва,

особистого селянського господарства, що проводиться у зв'язку з викупом цих земельних ділянок для суспільних потреб чи їх примусовим відчуженням з мотивів суспільної необхідності, проводиться на основі методичного підходу капіталізації чистого операційного або рентного доходу від використання земельних ділянок з урахуванням їх використання за цільовим призначенням (використанням), встановленим на день прийняття рішення про викуп таких земельних ділянок для суспільних потреб. [4]

Згідно зі ст. 191 ЗК моніторинг земель це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. [1]

У системі моніторингу земель проводиться збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення наукового обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки. Моніторинг земель є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля.

Суб'єктами на яких покладено ведення моніторингу земель є Державний комітет України по земельних ресурсах за участю Міністерства аграрної політики України, Національне космічне агентство України, інші зацікавлені міністерства та відомства.

Завданням моніторингу земель є періодичний контроль динаміки основних ґрунтових процесів у природних умовах і при антропогенних навантаженнях, прогноз еколого-економічних наслідків деградації земельних ділянок з метою запобігання або усунення дії негативних процесів.

Моніторинг земель є однією із функцій управління в сфері використання та охорони земель. Його об'єктом є земельний фонд України незалежно від форм власності на землю, цільового призначення та характеру використання.

Моніторинг земель складається із систематичних спостережень за станом земель (зйомки, обстеження і вишукування), виявлення змін, а також оцінки: стану використання угідь, полів, ділянок; процесів, пов'язаних із мінами родючості ґрунтів, заростанні сільськогосподарських угідь, забруднення земель токсичними речовинами; стану берегових ліній, річок, морів, озер, водосховищ, гідротехнічних споруд; процесів, пов'язаних з утриманням ярів, сальовими потоками, землетрусами та іншими явищами; стану земель населених пунктів, територій, зайнятих нафтогазовими об'єктами, очисними спорудами, а також іншими промисловими об'єктами.

Моніторинг земель здійснюється у відповідності із загальнодержавними і регіональними програмами. Інформація про стан земельних ресурсів та їх використання, яка була отримана в процесі ведення моніторингу, нагромаджується в архівах і банках даних автоматизованої інформаційної системи. [6]

Згідно зі ст. 2 ЗУ використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Розміри податку за земельні ділянки, грошову оцінку яких не встановлено, визначаються до її встановлення в порядку, визначеному цим Законом. [8]

Згідно зі ст. 14.1.72 ПК земельний податок – це обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів. [7]

Згідно зі ст. 4 ЗУ Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів. [8]

Згідно зі ст. 269 ПК платниками земельного податку є:

- ✓ власники земельних ділянок, земельних часток (паїв);
- ✓ землекористувачі. [7]

Згідно зі ст. 270 ПК об'єктами оподаткування земельним податком є:

- ✓ земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні;
- ✓ земельні частки (паї), які перебувають у власності. [7]

Згідно зі ст. 271 ПК базою оподаткування є:

- ✓ нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого цим розділом;
- ✓ площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.[7]

1.3. Показники ефективності використання земельних ресурсів та методика їх визначення

На кожному аграрному підприємстві з урахуванням його конкретних умов (типів ґрунтів, їх механічного складу, конфігурації земельних ділянок, кута їх нахилу, спеціалізації виробництва тощо) необхідно розробити і впровадити систему агрономічних, зооветеринарних, технічних і організаційно-економічних заходів, що забезпечують ефективне використання земельних ресурсів. [9]

Ефективність використання землі в аграрних підприємствах визначається системою натуральних і вартісних показників. [10]

До натуральних показників відносять:

- ✓ урожайність сільськогосподарських культур
- ✓ виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства — на ріллю, птахівництва — на площу зернових).

Натуральні показники, за допомогою яких аналізують рівень використання землі, незважаючи на свою об'єктивність і простоту в обчисленні, все ж таки характеризуються обмеженістю застосування.

Врожайність окремих культур не дає змоги повно судити про ступінь використання всієї ріллі, оскільки не одні і ті ж культури вирощуються в господарстві різної виробничої спеціалізації. Крім того, не можна порівняти між собою врожайність на орних землях з урожайністю природних кормових угідь, садів і виноградників і визначити показник сукупної врожайності, який в цілому характеризував би рівень використання всіх сільськогосподарських земель. За допомогою натуральних показників (навіть використовуючи дані про затрати праці на одиницю виробленої продукції) досить важко врахувати один з факторів інтенсивності використання землі – затрати, а встановити ступінь використання інших засобів тісно пов'язаних з землею, зовсім неможливо. [11]

Основним натуральним показником, що характеризує ефективність використання землі в рослинництві, є урожайність, яка визначається за формулою:

$$Y = \frac{B_n}{S_n}$$

де: B_n – обсяг одержаної продукції

S_n – площа посіву певної культури, га.

Виробництво продукції тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь – віднесення виробництва продукції (молока, мяса всіх видів) до площі сільськогосподарських угідь помножене на 100. Визначається за формулою:

$$B = \frac{Q}{S_{\text{сгу}}} * 100$$

де: Q – виробництво продукції (молока, м'ясо всіх видів), ц;

$S_{\text{сгу}}$ – площа сільськогосподарських угідь, га. [12]

Виробництво свинини на 100 га ріллі – відношення виробництва свинини до площі ріллі, помножена на 100. Визначається за формулою:

$$B = \frac{Q_c}{S_p} * 100$$

де: Q_c – обсяг валового виробництва свинини, ц;

S_p - площа ріллі, га. [12]

До вартісних показників відносять:

- ✓ виробництво валової продукції в порівняних цінах
- ✓ виробництво товарної продукції в поточних цінах реалізації
- ✓ чистої продукції
- ✓ прибутку в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь.

Одержано валового доходу на 100 га сільськогосподарських угідь – відношення валового доходу до площі сільськогосподарських угідь, помножено на 100. Визначається за формулою:

$$ВД_{100 \text{ га}} = \frac{ВД}{S_{сгу}} * 100$$

де: ВД – валовий дохід, тис. грн. [12]

Одержано чистого доходу на 100 га сільськогосподарських угідь – відношення чистого доходу до площі сільськогосподарських угідь, помножено на 100. Визначається за формулою:

$$ЧД_{100 \text{ га}} = \frac{ЧД}{S_{сгу}} * 100$$

де: ЧД – чистий дохід тис. грн. [12]

Коефіцієнт освоєння землі під сільськогосподарське виробництво визначається за формулою:

$$K_{оз} = \frac{S_{сгу}}{S_z}$$

де: S_z - загальна площа землі, га. [12]

Коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь визначається за формулою:

$$K_p = \frac{S_p}{S_{сгу}}$$

де: S_p - площа ріллі, га. [12]

Коефіцієнт використання ріллі визначається за формулою:

$$K_{вр} = \frac{S_{п}}{S_p}$$

де: $S_{\text{п}}$ – посівна площа сільськогосподарських культур, га. [12]

Узагальнюючим показником, який свідчить про ефективність використання земель в цілому у господарстві є вартість всієї валової продукції в порівнянних цінах і землеробства зокрема, в розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь та ріллі. Однак для порівняння ефективності використання землі господарствами, районами, областями (а саме таке порівняння дозволяє встановити відносний ступінь використання угідь) він недостатній. Для загального визначення ефективності використання землі розраховують величину валового і чистого доходу на одиницю земельної площі, розраховують також і умовного чистого доходу як різницю між вартістю всієї валової продукції та затратами на її виробництво.[11]

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні — всієї їх площі. Ці дві групи показників доцільно розраховувати як на гектар фізичної площі, так і з урахуванням грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь, в якій відображена їх економічна родючість. У першому випадку можна судити про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому — об'єктивно оцінити результати господарювання. [9]

На практиці використовують натуральні показники виробництва тваринницької продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь або на 100 га ріллі. Проте з допомогою натуральних показників не можна узагальнити рівень ефективності використання землі загалом у підприємстві. Для цього використовують вартісні показники і визначають суму одержаної валової продукції, товарної продукції, чистого доходу або прибутку в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь чи 100 га ріллі. [10]

Отже, натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні – всієї їхньої площі. Ці дві групи показників (за винятком коефіцієнту віддачі) доцільно розраховувати не лише на один гектар фізичної площі, а й на один гектар

умовної площі. В першому випадку можна судити про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому – об'єктивно оцінити результати господарювання. [11]

2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ПП «НАДЬ»

2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні відносини приватного підприємства «Надь» села Підопригори. Генеральним директором є Кириченко Андрій Киріянович, керівником – Галушка Анатолій Олексійович, головним бухгалтером – Шимко Тамара Миколаївна. У своїй діяльності воно керується Статутом та іншим чинним законодавством України. Бухгалтерія ведеться згідно положень (стандартів) бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності.

Місце розташування підприємства: Україна, 42226, вул. Влізько, буд.1, с. Підопригори, Лебединський район, Сумська область.

Місце розташування підприємства було обрано так, що воно відповідає вимогам для великого збутового підприємства – великі площі, відносно однакова відстань до району, області та сільських рад даного району.

Головний офіс підприємства знаходиться в селі Підопригори, а виробнича інфраструктура знаходиться поза межами села.

Господарство складається з виробничих, допоміжних і обслуговуючих підрозділів, що включають в себе основне виробництво, машинно-тракторний парк, автопарк, ремонтну майстерню. Основне виробництво включає в себе дві комплексні бригади до яких входять рільні бригади, свиноферму.

Основним видом економічної діяльності є вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур та насіння олійних культур.

Головна мета, з якою було створено ПП «Надь», – отримання прибутку шляхом найбільш повного задоволення потреб громадян у товарах та послугах, які надає підприємство. З районним та обласним центрами господарство зв'язане дорогами з твердим покриттям.

Грунтово - кліматичні умови на території господарства сприятливі для виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Клімат помірно-теплий середньозволожений.

Таблиця 2.

Склад та структура товарної продукції підприємства

Назва галузі та видів продукції	2012 рік		2013 рік		2014 рік		В середньому за 3 роки	
	Виручка (дохід) від реалізації, тис. грн.	питома вага, %	Виручка (дохід) від реалізації, тис. грн.	питома вага, %	Виручка (дохід) від реалізації, тис. грн.	питома вага, %	Виручка (дохід) від реалізації, тис. грн.	питома вага, %
Зернові і зернобобові	5114,0	17,7	3469,0	14,0	7512,9	21,7	5365,3	18,2
Соняшник	4284,0	14,9	3535,0	14,2	2371,0	6,8	3396,7	11,5
Інша продукція рослинництва	34,0	0,1	28,0	0,1	3,1	0,0	21,7	0,1
<i>Разом по рослинництву</i>	<i>9432,0</i>	<i>32,7</i>	<i>7032,0</i>	<i>28,3</i>	<i>9887,0</i>	<i>28,5</i>	<i>8783,7</i>	<i>29,8</i>
Вирощування ВРХ	1221,0	4,2	1118,8	4,5	2632,0	7,6	1657,3	5,6
Вирощування свиней	17,0	0,1	1,3	0,0	42,0	0,1	20,1	0,1
Вирощування овець	-	-	0,9	0,0	9,0	0,1	3,3	0,0
Молоко	3328,0	11,5	3563,2	14,3	4100,0	11,8	3663,7	12,4
Мед	0,6	0,0	10,8	0,0	9,4	0,0	6,9	0,0
Інша продукція тваринництва	126,4	0,4	106,0	0,4	117,6	0,3	116,7	0,4
<i>Разом по тваринництву</i>	<i>4693,0</i>	<i>16,3</i>	<i>4801,0</i>	<i>19,3</i>	<i>6910,0</i>	<i>20,0</i>	<i>5468,0</i>	<i>18,6</i>
Послуги в сільському господарстві	14701,0	51,0	13003,0	52,4	17830,2	51,5	15178,1	51,6
<i>Всього по господарству</i>	<i>28826,0</i>	<i>100,0</i>	<i>24836,0</i>	<i>100,0</i>	<i>34627,2</i>	<i>100,0</i>	<i>29429,7</i>	<i>100,0</i>

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО «НАДЬ» займається виробництвом та реалізацією продукції сільського господарства і наданням послуг. У таблиці

2.1. наведені дані про товарну продукцію господарства. Вони свідчать, що найбільшу питому вагу в структурі товарної продукції в середньому за 3 роки займає продукція зернових та зернобобових – 18,2 %, частка яка припадає на молоко становить 12,4 %. Виходячи з цього можемо стверджувати, що підприємство має зерново-молочну спеціалізацію. Так як, питома вага цих видів продукції займає 18,2 % та 12,4 %.

Досить великий відсоток у діяльності підприємства в середньому за 3 роки займає надання послуг у сільському господарстві – 51,6 %. ПП «Надь» задовольняє потреби населення молочною та м'ясною продукціями, крупами та зерном як жителів села Підопригори, так і жителів інших міст та сіл.

Розрахунки показали, що виручка від реалізації продукції у 2014 р. порівняно з 2012 р. збільшилася по зернових і зернобобових, ВРХ, свинині, вівцям, молоку та меду на 2398,9 тис. грн., 1411,0 тис. грн., 25,0 тис. грн., 9,0 тис. грн., 772,0 тис. грн., та на 8,8 тис. грн. відповідно. Причиною цього є зростання ціни та підвищення обсягів реалізації. Поряд з цим спостерігається скорочення виручки від реалізації соняшника, іншої продукції рослинництва та іншої продукції тваринництва на 1913,0 тис. грн., 30,9 тис. грн., 8,8 тис. грн. відповідно, що пояснюється зменшенням, як обсягу так і ціни реалізації на зазначену продукцію.

Дослідженням було встановлено, що питома вага по зернових і зернобобових і по вирощуванню ВРХ зросла на 4,0 п.в. і 3,4 п.в. відповідно, що свідчить про те, що саме в цих галузі відбувається процес поглиблення спеціалізації. Незначне скорочення питомої ваги спостерігається по іншій продукції рослинництва на 0,1 п.в. та по іншій продукції тваринництва на 0,1 п.в..

Основні та допоміжні галузі на підприємстві підібрані раціонально, так як побічна продукція галузі рослинництва використовується як кормова база в галузі тваринництва, а побічна продукція тваринництва в якості органічних добрив в рослинництві.

Таким чином, слід зазначити, що спеціалізація, яка фактично склалася

на підприємстві не відповідає природно - кліматичним умовам, не зважаючи на те, що є всі необхідні умови для виробництва вказаних видів продукції. при тому, що господарство має достатню близькість розташування до районного центру, який є основним споживачем с.-г. продукції.

Землі є головним засобом виробництва основної сільськогосподарської продукції і раціональне землекористування має бути результатом дбайливого ведення господарства.

З даних, які наведені у табл. 2.2 ми спостерігаємо збільшення площі сільськогосподарських угідь підприємства в звітному році порівняно з базисним на 59 га. Причиною цього є передача земельних часток (паїв) в оренду ПП «Надь» землевласниками. Аналізуючи структуру земельного фонду відмітимо, що як у 2014 році так і у 2012 році площа ріллі займає не всю площу. Це свідчить про те, що сільськогосподарські угіддя на підприємстві використовуються інтенсивно. Площа сіножатих за останні 3 роки зменшилась на 40 га, а площа пасовищ навпаки збільшилась на 12 га. Відмітимо, що господарство не має власної землі, а свою господарську діяльність здійснює на орендованих землях.

Таблиця 2.2

Склад та структура землекористування

Види угідь	2012 рік		2013 рік		2014 рік			Відхилення площі, ±	
	Площа, га	Питома вага, %	Площа, га	Питома вага, %	Площа, га	Питома вага, %	В тому числі взято в оренду	±, га	%
Всього с.-г. угідь	2064	100,0	2106	100,0	2123	100,0	2123	+ 59	+ 2,9
в т.ч. рілля	1660	80,4	1726	82,0	1747	82,3	1747	+ 87	+ 5,2
сіножаті	323	15,6	259	12,3	283	13,3	-	- 40	- 12,4
пасовища	81	4,0	121	5,7	93	4,4	-	+ 12	+ 14,8

Однією з складових процесу виробництва є трудові ресурси. Від чисельності працівників підприємства, рівня їх кваліфікації в значній мірі залежать використання інших ресурсів.

В результаті проведеного розрахунку динаміки трудових ресурсів та ефективності їх використання встановлено, що середньооблікова чисельність робітників в 2014 р. порівняно з 2012 р. збільшилася на 4 особи. Це відбулося за рахунок галузі тваринництва, де кількість працівників збільшилась на 6 осіб, що пояснюється розширенням обсягів робіт у тваринництві. Кількість відпрацьованих одним робітником днів за аналізований період збільшилася на 11,5 % за рахунок зменшення обсягів виробленої валової продукції на 5,1 % та скорочення середньооблікової чисельності робітників у галузі рослинництва на 2 %.

Таблиця 2.3

**Динаміка середньооблікової чисельності працівників та ефективність
використання робочої сили**

Показники	Рік			Відхилення, ±	
	2012	2013	2014	±, одиниць	%
Середньооблікова чисельність працівників, всього, ос.	102	109	106	+ 4	+ 4,0
в т.ч. в:					
рослинництві	49	47	48	-1	47,1
тваринництві	45	50	51	+ 6	50,0
інші	8	12	7	- 1	6,9
Відпрацьовано 1 працівником днів, в середньому по господарству, днів	227	227	253	+ 26	+ 11,5
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	0,9	0,9	0,9	0	100
Вироблено валової продукції на 1 середньооблікового робітника, всього, тис. грн.	286,0	230,6	326,8	+ 40,8	+ 14,3
Фонд оплати праці, тис. грн.	1940,0	2098,6	1890,4	- 49,6	- 2,6
Середньорічна заробітна плата на 1 працівника, тис. грн.	19,0	19,3	17,8	- 1,2	- 6,3

Виробництво валової продукції в постійних цінах 2014 р. в порівнянні з 2012 р. на 1 середньооблікового працівника збільшилося на 40,8 тис. грн.

В цілому по господарству продуктивність праці збільшилась на 14,3 %, через збільшення вартості валової продукції на 18,8 %.

За досліджуваний період фонд оплати праці знизився на 2,6 %. Причиною цього є скорочення середньорічної заробітної плати на 1,2 тис. грн. та збільшення середньооблікової чисельності працівників на 4 особи. Таким чином, на підприємстві спостерігається рух робочої сили в сторону зростання, при цьому вона використовується ефективно, про що свідчить підвищення продуктивності праці, при чому темпи росту продуктивності праці перевищують темпи росту її оплати, що є позитивним явищем в економіці підприємства. Слід відмітити, що робоча сила в досліджуваному підприємстві використовується достатньо інтенсивно. Оскільки кількість відпрацьованих днів одним працівником збільшилася, коефіцієнт використання робочої сили в середньому складає 0,9.

Таблиця 2.4

Вартість валової продукції у постійних цінах 2010 року

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	±, одиниць	%
1	2	3	4	5	6
<i>Вартість валової продукції у співставних цінах, тис. грн.:</i>	9142,9	13108,9	12941,7	+ 3798,8	+ 41,5
в т. ч. у рослинництві:					
пшениця озима	1168,3	2603,6	2710,6	1542,4	29,6
жито	57,8	27,3	27,1	-30,7	0,3
гречка	124,8	408,8	524,4	399,5	5,7
кукурудза на зерно	655,1	1754,8	2453,8	1798,7	26,8
овес	24,0	27,9	144,1	120,1	1,6
соняшник	2989,6	4124,2	1973,3	-1016,3	21,6
силос	56,6	57,0	60,2	3,6	0,7
в т. ч. у тваринництві:					
виращування ВРХ	1268,9	1486,6	2114,1	845,2	23,1
виращування свиней	30,6	24,2	34,4	3,8	0,4
молоко	2746,7	2571,9	2885,5	138,8	31,6
мед	23,5	22,6	14,2	-9,3	0,2

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6
<i>Вартість валової продукції у співставних цінах :</i>					
а) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	443,0	622,5	609,6	+ 166,6	+ 37,6
б) на 1 середньооблікового робітника, тис грн.	89,6	120,3	122,1	+ 32,5	+ 36,2
в) на 100 грн. основних засобів, тис.грн.	112,7	117,3	91,9	- 20,8	- 18,5

Аналізуючи вартість валової продукції у постійних цінах 2010 року, можемо сказати, що вона збільшилася на 3798,8 тис. грн. або на 41,5 %.

В результаті розрахунку основних показників діяльності господарства встановлено, що виробництво валової продукції в постійних цінах у 2014 р. порівняно з 2012 р.:

- на 100 га с.-г. угідь підвищилося на 166,6 тис. грн.;
- на 1 середньооблікового робітника підвищилося на 32,5 тис. грн.;
- на 100 грн. основних засобів зменшилось на 18,5 тис. грн.

Необхідно приділити належну увагу основним засобам господарства. Оскільки за їх відсутності здійснення виробничого процесу є неможливим, тому розглянемо забезпеченість підприємства засобами виробництва.

Таблиця 2.5

Забезпеченість основними засобами та ефективність їх використання

Показники	Рік			Відхилення, ±	
	2012	2013	2014	±, одиниць	%
1	2	3	4	5	6
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	8111,0	11180,0	14081,0	+ 5970,0	+ 73,6
Фондозабезпеченість, тис. грн./га	3,9	5,3	6,6	+ 2,7	+ 68,8
Фондоозброєність, тис. грн./ос.	79,5	102,6	132,8	+ 53,3	+ 67,1
Фондовіддача, грн.	3,6	2,2	2,5	- 1,1	- 31,6
Фондомісткість, грн.	0,3	0,4	0,4	+ 0,1	+ 46,2

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6
Рентабельність ОВФ, %	55,9	22,0	31,2	- 24,7	- 44,2
Норма прибутку, %	28,1	12,9	17,8	- 10,3	- 36,7
Інтегрований коефіцієнт використання ОВФ	0,65	1,24	1,00	+ 0,4	+ 53,8

З проведених розрахунків можна констатувати, що в 2014 році, порівняно з 2012 роком, фондозабезпеченість зросла на 68,8 %, це відбулося через підвищення вартості основних засобів на 73,6 % та збільшення земельної площі на 2,9 %. Зростання даного показника свідчить про достатню забезпеченість господарства засобами.

Що стосується показника фондоозброєності, то за досліджуваний період він також підвищився на 53,3 тис. грн. за рахунок збільшення вартості основних засобів на 5970,0 тис. грн. та зростання чисельності робітників на 4 особи. Підвищення фондоозброєності при збільшенні продуктивності праці свідчить про інтенсивне використання засобів на підприємстві.

Аналізуючи показник фондовіддачі можемо стверджувати, що фондовіддача на підприємстві зменшилася на 1,1 тис. грн. Причиною є переважаючі темпи зростання вартості основних фондів за досліджуваний період, над темпами збільшення валового виробництва продукції. Проте це не дає підстав говорити про зменшення ефективності використання основних засобів.

Оскільки показник фондомісткості обернений до показника фондовіддачі, то він збільшився на 46,2 % через зростання вартості основних засобів та підвищення вартості валової продукції на 73,6 % та на 18,8 % відповідно.

Рівень рентабельність ОВФ у 2014 р. порівняно з 2012 р. зменшився на 24,7 п.в., що пояснюється скороченням чистого прибутку на 145,0 тис. грн. та підвищенням вартості основних засобів на 5970,0 тис. грн.

Аналізуючи норму прибутку можна сказати, що протягом останніх 3

років вона скоротилася на 10,3 п.в.. Це зумовлено скороченням чистого прибутку на 145,0 тис. грн. та підвищення вартості основних та оборотних фондів на 5970,0 тис. грн. та 2572,0 тис. грн. відповідно.

Отже, можна зробити висновок про те, що підприємство в достатній мірі забезпечене основними засобами, засоби використовуються інтенсивно, про що характеризують зростаючі показники фондоозброєності та продуктивності праці, проте засоби використовуються неефективно так як фондовіддача скорочується.

Діяльність підприємства характеризується сукупністю економічних показників. Про те який рівень господарювання в ПП «Надь» свідчать дані табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Основні економічні показники діяльності господарства

Показники	Роки			Відхилення, ±	
	2012	2013	2014	± тис.грн.	%
1	2	3	4	5	6
<i>1. Вартість валової продукції :</i>	29167,0	24847,0	34639,2	+ 5772,2	+ 18,8
а) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	1413,1	1179,8	1631,6	+ 218,5	+ 15,5
б) на 1 середньооблікового робітника, тис. грн.	286,0	228,0	326,8	+ 40,8	+ 14,3
в) на 100 грн. основних засобів, тис. грн.	359,6	222,2	246,0	- 113,6	- 31,6
<i>2. Товарна продукція:</i>	28826,0	24836,0	34627,2	5801,2	+ 20,1
а) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	1396,6	1179,3	1631,1	+ 234,4	+ 16,8
б) на 1 середньооблікового робітника, тис. грн.	282,6	227,9	326,7	+ 44,1	+ 15,6
в) на 100 грн. основних засобів, тис. грн.	355,4	222,1	246,0	- 109,4	- 30,8
<i>3. Валовий прибуток :</i>	5449,0	3853,0	4965,0	- 484,0	- 8,9
а) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	264,0	183,0	233,9	- 30,1	- 11,4
б) на 1 середньооблікового робітника, тис. грн.	53,4	35,3	46,8	- 6,6	- 12,3

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6
4. Чистий прибуток(+):	4534,0	2461,0	4389,0	- 145,0	- 3,2
а) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	219,7	116,9	206,7	- 12,9	- 5,9
б) на 1 середньооблікового робітника, тис. грн.	44,5	22,6	41,4	- 3,0	- 6,9
5. Рівень рентабельності (+) %	25,7	18,9	24,6	- 1,1	-

В результаті розрахунку основних показників діяльності господарства встановлено, що в звітному році порівняно з базисним виробництво валової продукції у 2014 р. порівняно з 2012 р.:

- на 100 га с.-г. угідь підвищилося на 218,5 тис. грн.
- на 1 середньооблікового робітника підвищилося на 40,8 тис. грн.
- на 100 грн. основних засобів зменшилось на 113,6 тис. грн.

Причиною цього є збільшення вартості валової продукції на 5772,2 тис. грн. та збільшення площі сільськогосподарських угідь на 59,0 га.

Товарна продукція на 100 га с.-г. угідь збільшилася на 234,4 тис. грн. Причиною цього є підвищення товарної продукції на 5801,2 тис. грн. та збільшення площі сільськогосподарських угідь на 2,9 %. Товарна продукція на 1 середньооблікового робітника зросла на 44,1 тис. грн., за рахунок підвищення товарної продукції на 20,1 % та зростання чисельності робітників на 4,0 %.

Аналізуючи показник валового прибутку на 100 га с.-г. угідь можемо констатувати його скорочення на 30,1 тис. грн. Причиною цього є зменшення валового прибутку на 484 тис. грн. та збільшення площі на 59 га. Що стосується валового прибутку на 1 середньооблікового робітника, то він також зменшився на 12,3 %. Це пояснюється зниженням валового прибутку на 8,9 % та збільшенням чисельності робітників на 4 особи.

З розрахунків констатуємо зниження чистого прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь на 5,9 % через зменшення чистого прибутку за аналізований період на 3,2 % та збільшення площі на 2,9 %. Відбулося

зменшення чистого прибутку і на 1 працівника на 3,0 тис. грн. Причиною цього є зменшення чистого прибутку на 145 тис. грн. та підвищення чисельності працюючих на 4,0 %.

Рівень рентабельності у 2014 р. порівняно з 2012 р. зменшився на 1,1 п.в., що пояснюється скороченням чистого прибутку на 145,0 тис. грн. та підвищенням собівартості на 4186,5 тис. грн.

В цілому можна сказати про високий рівень виробництва та наявність резервів покращення роботи підприємства. Таким чином, в господарстві спостерігається погіршення показників ефективності господарювання.

Важливе значення для детальної, якісної оцінки ґрунтів мають їх агровиробниче групування та бонітування.

Бонітування ґрунтів (від латинського - bonitas - доброякісність) - це спеціалізована генетико-виробнича класифікація ґрунтів, побудована за їх об'єктивними природними і стійко набутими у процесі сільськогосподарського використання ознаками та властивостями, які мають найбільше значення для сільськогосподарських культур, і виражена в кількісних показниках - балах.

Основна мета бонітування - кількісне визначення відносної якості ґрунтів за їх родючістю, тобто на скільки один ґрунт краще чи гірше за інший здатний забезпечувати екологічні вимоги сільськогосподарських культур.

В результаті бонітування формуються земельно-оціночні групи ґрунтів, які розташовуються у порядку зростання або убутання природної родючості ґрунтів. Бал бонітету ґрунтів по Сумській області становить 39 балів. Природна родючість по Сумській області становить 17,3 бали. [17]

Придбавши основні виробничі фонди, підприємство безумовно у майбутньому отримає економічні вигоди у вигляді прибутку. Його можна буде обміняти на що-небудь ще подібне чи не подібне цим ОВФ, що подає цінність для підприємств; шляхом його використання у виробництві чого-небудь цінного для підприємства або шляхом застосування для погашення зобов'язань. Майбутні економічні вигоди від активів звичайно приймають

форму притоку чистої готівки на підприємство.

2.2. Інтенсивність використання земельних ресурсів у підприємстві

Земля – основний і незамінний ресурс сільськогосподарського виробництва, одна з найважливіших складових ресурсного потенціалу аграрних формувань, який, крім землі, включає трудові ресурси, основні та оборотні засоби. Наявний ресурсний потенціал, якісні його параметри та раціональне поєднання в процесі господарської діяльності є вихідною передумовою виробництва конкурентоспроможної продукції. [13]

Важливо при цьому встановити показники, які найбільше свідчили б про рівень використання земель господарства в тісному зв'язку з іншими засобами виробництва, і, користуючись якими, можна було б визначити шляхи поліпшення використання земель.

Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками:

- ступінь господарського використання землі, яка розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- ступінь розораності, що обчислюється як частка від ділення площі ріллі і багаторічних культурних насаджень на площу сільськогосподарських угідь;
- ступінь меліорованості як відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до загальної площі сільськогосподарських угідь;
- питома вага інтенсивних культур (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, коноплі) у загальній посівній площі підприємства. [9]

Аналіз інтенсивності використання землі проводиться як в динаміці, так і в порівнянні з даними передового господарства та з середніми по району.

Таблиця 2.7

Рівень інтенсивного використання земельних ресурсів

Показник	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення	
				±	%
Площа с.-г. угідь, всього, га	2064,0	2106,0	2123,0	+ 59,0	+ 2,9
Площа ріллі, га	1660,0	1726,0	1747,0	+ 87,0	+ 5,2
Коефіцієнт інтенсивного використання землі	0,8	0,8	0,8	0	0
Витрати ресурсів на 100 га с.-г. угідь:					
затрати праці, люд-год	1121,8	1174,9	1263,2	+ 141,4	+ 12,6
внесення добрив, ц	209,0	34,9	215,2	+ 6,2	+ 2,9
Вартісні показники:					
основні ВФ, тис. грн.	8111	11180	14081	+ 5970	+ 73,6
оборотні фонди, тис. грн.	8016	7887	10588	+ 2572	+ 32,1
фонд оплати праці, тис. грн.	1940	2098,6	1890,4	- 49,6	- 2,6

З даних, які наведені у таблиці 2.7, ми бачимо, що протягом останніх трьох років коефіцієнт інтенсивного використання землі залишався сталим.

Витрати ресурсів на 100 га с.-г. угідь у 2014 р. порівняно з 2012 р.:

- затрати праці зросли на 12,6 %
- внесення добрив збільшили на 6,2 ц.

Основні ВФ за останні 3 роки збільшились на 5970,0 тис. грн., оборотні фонди збільшились на 2572,0 тис. грн.. Що стосується фонду оплати праці, то він зменшився на 49,6 тис. грн.

Таблиця 2.8

Питома вага інтенсивних культур

Назва галузі та видів продукції	2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	Зібрана площа, га	Питома вага, %	Зібрана площа, га	Питома вага, %	Зібрана площа, га	Питома вага, %
<i>Питома вага інтенсивних культур:</i>						
соняшник	345,0	16,7	392,0	18,6	375	17,7
кукурудза на зерно	150,0	7,3	190,0	9,0	246,0	11,6

Як ми бачимо з таблиці 2.8 найбільшу питому вагу за 2012 – 2014 рр. займає соняшник. Виходячи з цього можемо стверджувати, що на підприємстві інтенсивною культурою є соняшник – 17,7 %.

Таблиця 2.9

Структура посівних площ у ПП «Надь»

Культура	2012		2013		2014		В середньому за 3 роки	
	Зібрана площа, га	питома вага, %	Зібрана площа, га	питома вага, %	Зібрана площа, га	питома вага, %	Зібрана площа, га	питома вага, %
Всього:	1237,0	100,0	1255,0	100,0	1300,0	100,0	1264,0	100,0
в т. ч.								
Пшениця озима	566,0	45,8	592,0	47,2	557,0	42,8	571,7	45,2
Жито	16,0	1,3	9,0	0,7	9,0	0,7	11,3	0,9
Гречка	50,0	4,0	55,0	4,4	67,0	5,2	57,3	4,5
Кукурудза на зерно	150,0	12,1	190,0	15,1	246,0	18,9	195,3	15,5
Ячмінь ярий	100,0	8,1	-	-	-	-	33,3	2,6
Овес	10,0	0,8	17,0	1,4	36,0	2,8	21,0	1,7
Просо	-	-	-	-	10,0	0,8	3,3	0,3
Соняшник	345,0	27,9	392,0	31,2	375,0	28,8	370,7	29,3

З даних, які наведені в таблиці 2.9, в структурі посівних площ важливі значення надано трьом основним с/г культурам, це:

- пшениця озима, частка якої в структурі посівних площ становить 45,2 %,
- соняшник – 29,3 %,

- кукурудза на зерно – 15,5 %.

Ці культури визначають спеціалізацію господарства в галузі рослинництва.

При аналізі й оцінці цих показників слід пам'ятати, що завдяки трансформації земельних угідь і вдосконаленню їх структури, підвищенню (зниженню) частки ріллі, багаторічних культурних насаджень і меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь, а інтенсивних культур — у структурі посівів, підвищенню коефіцієнта повторного використання землі до оптимальних рівнів можливості підприємства щодо збільшення обсягу виробництва продукції (за інших однакових умов) зростатимуть. Але тут важливо не вийти за раціональні межі кожного з названих показників, оскільки це може призвести до погіршення використання землі, втрати її родючості. Наприклад, надмірне розорювання сільськогосподарських угідь у багатьох господарствах призвело до інтенсивного розвитку вітрової та водної ерозії з усіма відповідними негативними наслідками. [11]

2.3. Ефективність використання земельних ресурсів

Земля є основним джерелом багатства у сільському господарстві, а тому рівень її використання в значній мірі впливає на рівень розвитку всього сільськогосподарського виробництва. Високоефективно використовувати землю — це означає одержувати якомога більше сільськогосподарської продукції з одиниці земельної площі при умові підвищення родючості землі і постійному зменшенні затрат живої і уречевленої праці в розрахунку на одиницю одержаної продукції. Ефективність використання землі, таким чином, зумовлюються постійним взаємозв'язком факторів земля — затрати — продукція. І це закономірно, адже основою сільськогосподарського виробництва є праця і земля. Від їх дії і співвідношення рівня тих або інших затрат живої і уречевленої праці (основних засобів, мінеральних добрив тощо), родючості ґрунту та інших природно — економічних факторів залежить кінцевий результат — кількість сільськогосподарської продукції.[11]

Таблиця 2.10

Види ефективного використання земельних угідь

Напрямок використання ресурсу	Аспект розгляду земельних угідь	Вид ефективного використання земельних угідь
економічний	ресурс, що розглядається в діяльності економічного об'єкту	економічна ефективність
технологічний	об'єкт впливу щодо технології використання	технологічна ефективність
соціальний	об'єкт впливу соціальних та політичних процесів	соціальна ефективність
екологічний	складова екосистеми	екологічна ефективність

Рациональне використання ріллі передбачає добір найефективніших культур, які забезпечують найбільший вихід продукції при високій окупності витрат на їх виробництво. Для цього оцінюють економічну ефективність сільськогосподарських культур. [14]

Під економічно ефективним використанням земельних угідь варто розуміти використання земель, економічна доцільність якого визначатиметься співвідношенням економічного ефекту з площею земельної ділянки з урахуванням її якості та віддаленості. [15]

Таблиця 2.11

Показники економічної ефективності використання землі

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	± тис. грн.	%
<i>Вихід на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.:</i>					
валової продукції	1413,1	1179,8	1631,6	218,5	115,5
товарної продукції	1396,6	1179,3	1631,1	234,5	116,8
валового прибутку	264,0	183,0	233,9	-30,1	88,6
чистого прибутку	219,7	116,9	206,7	-13,0	94,1
<i>Урожайність, ц/га:</i>					
зернових та зернобобових культур	22,1	50,4	57,2	35,1	258,7
соняшнику	30,5	37,0	18,5	-12,0	60,7
<i>Виробництво на 100 га с.-г. угідь, ц:</i>					
молока	535,2	491,1	546,6	11,4	102,1
<i>Рівень рентабельності (+), %</i>	25,7	18,9	24,6	-1,1	-

За даними табл. 2.11 можна зробити висновок, що вартість валової продукції у 2014 р. порівняно з 2012 р. збільшилась на 218,5 тис. грн. Тоді як валовий прибуток підприємства скоротився на 30,1 тис. грн. та чистий прибуток також скоротився на 13,0 тис. грн. Це відбулося у зв'язку зі збільшенням товарної продукції на 234,5 тис. грн. Це зумовлено тим, що підприємство залишає більшу кількість сільськогосподарської продукції для власного використання.

Для оцінки ефективності виробництва в аграрних підприємствах важливе значення має такий показник як рентабельність земельних ресурсів. Рентабельність означає прибутковість підприємства.

Рентабельність аграрних підприємств безпосередньо залежить від досягнутого рівня ефективності окремих видів виробництв.

Як видно з таблиці 2.11 рівень рентабельності у 2014 р. в порівнянні з 2012 р. зменшився на 1,1 п.в.. Це відбулося у зв'язку зі скороченням валового та чистого прибутку на 30,1 тис. грн.. та 13,0 тис. грн. відповідно.

Технологічна ефективність використання земельних угідь – це рівень використання земель у процесі виробництва, головним критерієм якого є науково-обґрунтована система ведення сільського господарства. Іншими словами, критерій ефективності оцінюється:

- 1) через максимізацію виробництва при певному об'єму земельних ресурсів;
- 2) через мінімізацію кількості земельних ресурсів, що забезпечують заданий об'єм виробництва. [15]

Таблиця 2.12

Показники технологічної ефективності використання землі

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	± тис.грн.	%
Землемісткість	0,2	0,2	0,1	-0,1	73,0
Землевіддача	5,3	6,0	7,3	2,0	137,0

Аналізуючи показник землевіддачі можемо стверджувати, що

землевіддача на підприємстві зменшилася на 2,0 тис. грн. Причиною цього є збільшення площі на 59,0 га і підвищення результатів виробництва на 4511 тис. грн. Збільшення землевіддачі характеризує ефективне використання землі на підприємстві.

При цьому показник землемісткості збільшився на 73 % через збільшення площі та підвищення результатів виробництва на 2,9 % та на 40,9 % відповідно.

Соціальну ефективність використання земель слід розглядати як відношення отриманих позитивних соціальних результатів до витрат, що використовувалися на досягнення стратегічних цілей соціально-політичної системи та реалізації загальнодержавних, галузевих та індивідуальних інтересів. [15]

Таблиця 2.13

Динаміка врожайності сільськогосподарських культур

Культура	Урожайність, ц/га			Відхилення		Середня врожайність
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	±	%	
Пшениця озима	134,6	201,5	240,6	106,0	178,7	192,2
Жито	20,1	42,8	47,4	27,3	35,2	36,8
Гречка	39,6	33,2	33,0	-6,6	24,5	35,3
Кукурудза на зерно	7,0	20,8	21,9	14,9	16,3	16,5
Овес	40,7	86,1	93,0	52,3	69,1	73,3
Соняшник	27,2	18,6	45,3	18,1	33,6	30,4

За даними таблиці можна зробити висновки про те, що динаміка врожайності с.-г. культур у ПП "Надь" у 2014 р. в порівнянні з 2012 р. в цілому зменшилась. Зокрема, врожайність озимої пшениці зменшилась на 64,8 %, врожайність жита - на 75,5 %, врожайність гречки - на 83,7 %, врожайність кукурудзи на зерно - на 30,9 %, врожайність вівса - на 66,4 % та врожайність соняшнику - на 39,3 %.

Таблиця 2.14

Економічна оцінка товарних сільськогосподарських культур

Показники	Рік			Відхилення	
	2012	2013	2014	±	%
<i>Урожайність, ц/га:</i>					
Зернові та зернобобові:	134,6	201,5	240,6	+ 106,0	+ 78,7
Пшениця озима	20,1	42,8	47,4	27,3	35,2
Жито	39,6	33,2	33,0	-6,6	24,5
Гречка	7,0	20,8	21,9	14,9	16,3
Кукурудза на зерно	40,7	86,1	93,0	52,3	69,1
Овес	27,2	18,6	45,3	18,1	33,6
Соняшник	30,5	37,0	18,5	- 12,0	+ 60,7
<i>Собівартість 1 ц продукції, грн.:</i>					
Пшениця озима	141,5	107,7	112,7	- 28,9	- 20,4
Жито	123,0	110,4	101,0	- 22,0	- 17,9
Гречка	180,5	151,4	140,5	- 40,0	- 22,2
Кукурудза на зерно	105,9	76,6	111,1	+ 5,1	+ 4,8
Овес	132,4	101,3	74,8	- 57,5	- 43,4
Соняшник	129,2	106,1	122,3	- 6,9	- 5,4
<i>Витрати на 1 га посіву, грн.:</i>					
Пшениця озима	1865,7	3028,7	3289,0	+ 1423,3	176,3
Жито	3312,5	2444,4	2111,1	- 1201,4	63,7
Кукурудза на зерно	3193,3	4878,9	6552,8	+ 3359,5	205,2
Овес	1700,0	1000,0	1805,6	+ 105,6	106,2
Соняшник	2194,2	2188,8	1264,0	- 930,2	57,6
<i>Валовий дохід:</i>					
на 1 га посіву	2,6	1,8	2,3	- 0,3	- 11,5
на 1 грн. матеріальних витрат	0,6	0,4	0,5	- 0,1	- 18,7
<i>Чистий дохід:</i>					
на 1 га посіву	2,2	1,2	2,1	- 0,1	- 5,9
на 1 середньорічного працівника	44,5	22,6	41,4	- 3,0	- 6,9
<i>Рівень рентабельності виробництва с.-г. культур, %</i>	25,7	18,9	24,6	- 1,1	-

Аналізуючи показник врожайності, то вона збільшилась по зернобобових на 106,0 ц/га, а по соняшнику зменшилась на 12,0 ц/га. Це пояснюється збільшення виробленої продукції на 15011 ц та збільшенням площі сільськогосподарських угідь на 59,0 га.

Що стосується собівартості 1 ц продукції можемо відмітити те, що вона збільшилась лише по кукурудзі на зерно на 5,1 грн..

Витрати на 1 га посіву озимої пшениці збільшились на 1423,3 грн.,

витрати на 1 га посіву жита зменшились на 1201,4 грн., витрати на 1 га посіву кукурудзи на зерно збільшились на 3359,5 грн., витрати на 1 га посіву вівса збільшились на 105,6 грн. та витрати на 1 га посіву соняшника зменшились на 930,2 грн.

Витрати на 1 га посіву соняшника зменшились на 930,2 грн. через те, що у 2014 р. господарство значно зменшило витрати на посів соняшника.

В результаті розрахунку економічної оцінки товарних с.-г. культур встановлено, що в звітному році порівняно з базисним валовий дохід у 2014 р. порівняно з 2012 р. на 1 га посіву зменшився на 0,3 тис. грн. Причиною цього є зменшення валового доходу на 484 тис. грн. та збільшення площі сільськогосподарських угідь на 59,0 га.

Вартість валового прибутку на 1 грн. матеріальних витрат скоротився на 0,1 тис. грн. за рахунок зменшення валового доходу на 484 тис. грн. та зростання матеріальних витрат на 1061 тис. грн.

Слід зазначити, що чистий дохід на 1 га посіву знизився на 0,1 тис. грн., оскільки за досліджуваний період відбулося зменшення чистого доходу на 145,0 тис. грн. та збільшення площі сільськогосподарських угідь на 59,0 га.

Чистий дохід на 1 середньорічного працівника знизився на 6,9 % за рахунок зменшення чистого доходу на 3,2 % та зростання чисельності робітників на 4 особи.

Рівень рентабельності у 2014 р. порівняно з 2012 р. зменшився на 1,1 п.в., що пояснюється скороченням чистого прибутку на 145,0 тис. грн. та підвищенням собівартості на 4186,5 тис. грн.

Таким чином, в господарстві спостерігається погіршення показників ефективності господарювання, існують резерви для впровадження у виробництво сільськогосподарської продукції ресурси з метою підвищення ефективності господарювання.

3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ПП «НАДЬ»

3.1 Удосконалення структури посівних площ

В сільському господарстві земля - основний засіб виробництва. Її необхідно використовувати з максимальним економічним ефектом, постійно дбаючи про родючість.

Ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств у значній мірі залежить від набору культур, які вирощуються, та їх співвідношення, тобто від структури посівних площ.

Істотним резервом збільшення виробництва продукції рослинництва є поліпшення структури посівних площ, тобто збільшення частки більш врожайних культур в загальній площі посіву.

Раціональна структура посівних площ повинна забезпечувати:

- виконання договірних зобов'язань щодо реалізації продукції;
- внутрішні потреби підприємства у продукції рослинництва;
- раціональне використання трудових ресурсів та засобів виробництва, особливо техніки;
- виробництво кормів для тваринництва в необхідних обсягах і якості з найменшими витратами;
- виконання вимог щодо чергування культур в сівоzmінах відповідно до ґрунтово-кліматичних умов та спеціалізації підприємства тощо.

Головним критерієм структури посівних площ є максимальний вихід продукції з одиниці площі при найменших витратах праці та коштів. Іншими критеріями можуть бути: прибуток з 1 га, окупність витрат, собівартість 1 ц продукції тощо. [18]

Оскільки господарство займається вирощуванням переважно зернових культур, то ці культури розміщуються на значно більших за площею полях.

Структура посівних площ в господарстві розроблена згідно з перспективами його розвитку, планом щодо реалізації сільськогосподарської

продукції і повного забезпечення потреб у насінні господарства. В практиці сільського господарства важливим агротехнічним і організаційно-господарським заходом є сівозміна. Раціональна структура розподілу площ є основою сівозміни. Виходячи з конкретних природних і економічних умов, встановлено співвідношення посівних площ під кожною вирощуваною культурою або групою культур.

За використанням угідь виділяють три типи сівозмін: польові, кормові і спеціальні. Польова сівозміна, застосовується для вирощування зернових і технічних культур. У кормовій сівозміні вирощують кормові культури. Для більш раціонального використання всієї площі господарства і агротехнічне кращого чергування культур деяку частину зернових культур розміщують в кормовій сівозміні, а кормових — у польовій. [19]

Польові сівозміни за наявності провідних культур в господарстві розділені на зерно-просапні (те саме, але є ще не менш як одне поле просапних культур), зерно-трав'яні (переважають зернові і є поле багаторічних трав).

Виходячи з цього, найбільш раціональне розміщення у сівозміні основних культур по господарству має наступну послідовність. Так, озимі зернові в сівозміні переважно розміщують по парах (в районах достатнього зволоження — зайнятих, недостатнього — чистих). Допускають розміщення озимих після просапних, що рано збирають, зокрема після кукурудзи, яку вирощують на зелений корм. Добрим попередником озимих є багаторічні трави. Допускають розміщення озимих і після зернових колосових, в основному після озимих, які йдуть по парах.

Зернові бобові культури висіваються після озимих і ярих зернових, а також після просапних.

Просапні культури висівають після озимих зернових, у деяких випадках після ярих зернових або просапних культур. Нерідко кукурудзу висівають по кукурудзі (але не більше двох років підряд). Не велика

різноманітність просапних культур, що вирощуються в господарстві, спричинює досить одноманітне розміщення їх у сівозмінах.

Багаторічні трави підсівають під покрив озимих або ярих зернових. Після збирання покривної культури трави зимують, а на другий рік життя їх починають використовувати (перший рік користування). В польових сівозмінах використовують трави звичайно один рік, у кормових — до 3 - 4 років. Висівають трави з метою підвищити родючість ґрунтів перед сівбою цінних культур.

Пар у сівозміні розміщують у тих її ланках, де треба знищити бур'яни і підвищити родючість ґрунту. Розміщувати парове поле після поля багаторічних трав і навпаки недоцільно, оскільки в цих випадках не використовується повна родючість ґрунту, створена травами в цих полях. Важливим питанням є вибір типу пару. У районах недостатнього зволоження доцільніше застосовувати чисті.

Ярі зернові на полях господарства в основному висівають після просапних, особливо картоплі, кукурудзи.

Кормова сівозміна в господарстві лукопасовищна. Тут вирощують кормові культури, які дають продукт, значний за обсягом (зелену масу), перевезення якого на великі відстані не вигідне. Лукопасовищна сівозміна розміщена на луках. В ній основною культурою є багаторічні трави (травосуміші). В сівозміні поля, які використовують для випасу, чергуються з полями сінокошу. На протязі декількох років в поля сівозміни були введені і зернові, і просапні культури. [18]

Ми пропонуємо почати засівати поля також багаторічними травами, оскільки ця культура є добрим попередником озимих та значно підвищують родючість ґрунту. А це в свою чергу є одним з важливих резервів підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Також можна ввести сівозміну по парах, так як це також допоможе підвищити врожайність.

3.2. Резерви підвищення врожайності соняшника в ПП «Надь»

Одним з найбільш важливих натуральних показників економічної ефективності використання землі є урожайність сільськогосподарських культур, на яку впливає якість ґрунту, кліматичні умови, використання добрив, якість та сорт насіннєвого матеріалу, строки та способи посіву та збирання, якість обробки ґрунту, вапнування та гіпсування ґрунту, сівозміна, боротьба з шкідниками та хворобами рослин. [20]

Сільське господарство відіграє важливу роль в економіці України. В умовах становлення ринкової економіки розвивається олійна галузь. Олійні культури призначені забезпечувати населення цінними продуктами харчування, галузі тваринництва – поживним кормом, переробної промисловості – сировиною. Соняшник є основною олійною культурою України. Популярність цієї культури полягає в стратегічній та значній економічній ефективності її вирощування. Порівняно з іншими олійними культурами соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі. [21]

Насіння олійних культур є одним з найбільш привабливих видів продукції на аграрно-продовольчому ринку, попит на яку необмежений і випереджає пропозицію, що відповідно забезпечує високий рівень цін на дану продукцію. Це дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам навіть при високій урожайності та високій собівартості виробництва олійних культур гарантовано одержувати високі прибутки.

Вирощування соняшнику залежить від багатьох життєво важливих умов, насамперед: від кількості тепла, вологи, типу ґрунтів та рівня мінерального живлення.

Визначено, що зниження врожайності соняшнику зумовлено, насамперед, фінансовими нестачами господарств: обмежено використовуються мінеральні добрива; більшість господарств не забезпечують задовільну підтримку родючості земель і не здатні забезпечити себе технічними засобами виробництва. У нинішніх умовах підвищення

урожайності соняшнику за рахунок розширеного використання мінеральних добрив не знижує, а навпаки, підвищує його собівартість, оскільки додаткові витрати на добрива не покриваються приростом урожаю. [22]

Актуальним завданням успішного розвитку виробництва є застосування прогресивних технологій вирощування соняшнику, раціоналізація посівних площ, підвищення врожайності. Ефективність виробництва олійних, як і інших сільськогосподарських культур, залежить від рівня цін на внутрішньому та зовнішньому ринках, державної політики щодо підтримки та регулювання внутрішнього ринку. [23]

Слід урахувати, що основним напрямом збільшення валових зборів соняшнику є впровадження інтенсивної технології його виробництва.

Важливими складовими підвищення урожайності соняшнику є використання якісного насіння, застосування сівозмін, раціонального поєднання механічних і хімічних способів боротьби з бур'янами, науково обґрунтоване використання добрив, своєчасне збирання, очищення і сушіння насіння, раціональне комплектування машинних агрегатів та ефективне використання комплексів машин. Збільшення врожайності та якості насіння соняшнику повинне досягатися за допомогою підбору найкращих для даного регіону гібридів та створення найсприятливіших умов за прогресивними технологіями: оптимальними нормами мінерального живлення та застосуванням зрошення. В даній курсовій роботі ми безпосередньо зупинимось на підвищенні врожайності даної культури за рахунок внесення добрив.

Оптимальний ріст рослин залежить від кліматичних факторів (світловий, тепловий, водний, атмосферний режими), забезпеченості поживними речовинами, а також від структури та кислотності ґрунтів, вмісту в них гумусу та інших властивостей. Всі ґрунти мають запас поживних речовин, але більша їх частина знаходиться в малодоступній формі. Тому для оптимізації живлення рослин в ґрунт вносять добрива. Внесення добрив є одним з важливих резервів підвищення врожайності.

Сучасні тенденції розвитку галузі рослинництва в Україні вимагають застосування новітніх способів застосування добрив, оскільки саме удобрення є найдієвішим чинником впливу формування продукції сільськогосподарських культур.

Добрива - основа підвищення кількості та якості сільськогосподарської продукції. Їх доцільне використання покращує родючість ґрунтів, підтримує позитивний баланс біогенних елементів та гумусу. Близько 50 % загального врожаю одержують за рахунок добрив. Правильне застосування їх дає змогу активно втручатися у кругообіг речовин на Землі, створювати, зокрема, позитивний баланс поживних речовин у землеробстві. [24]

Таблиця 3.1

Внесення добрив під посів соняшника у ПП «Надь»

Показник	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	±, одиниць	%
<i>Аміачна селітра</i>					
Внесено у поживних речовинах - усього, ц	2520,0	-	2940,0	+ 420,0	+ 16,7
Удобрена площа, га	2064,0	2106,0	2123,0	+ 59,0	+ 2,9
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, ц	1,2	-	1,4	+ 0,2	+ 13,4
<i>Нітроамофоска</i>					
Внесено у поживних речовинах - усього, ц	750,0	603,0	820,0	+ 70,0	+ 9,3
Удобрена площа, га	2064,0	2106,0	2123,0	+ 59,0	+ 2,9
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, ц	0,4	0,3	0,4	0,0	+ 6,3

Аналіз даних свідчить, що внесення мінеральних добрив у 2014 р. в порівнянні з 2012 р. під всі посіви сільськогосподарських виглядає таким чином:

- внесення аміачної селітри за ці роки зросло на 16,7 %
- внесення нітроамофоски – зросло на 9,3 %.

Як видно з даних, які наведені у таблиці 3.1, внесення добрив за останні 3 роки зросло. Для отримання більш високих врожаїв ПП «Надь»

вносить окрім мінеральних, ще й органічні добрива. У даному випадку були враховані врожайність за рахунок родючості ґрунту та приріст за рахунок післядії добрив на другий рік.

Аміачну селітру доцільно застосовувати навесні для підживлення озимих культур, ярих зернових, олійних, цукрового буряка.

В умовах достатнього зволоження можливе вимивання нітратної форми азоту, тому використовують селітру для весняно-літніх підживлень, або вносять навесні з загортанням в ґрунт перед сівбою. У районах з недостатнім забезпеченням вологою її можна вносити з осені. Селітру використовують також для підживлення просапних та овочевих культур з обов'язковим одночасним загортанням у ґрунт культиватором при міжрядному розпушуванні.

Рекомендовані середні норми внесення аміачної селітри 3-4 ц/га. [29]

Нітроамофоску застосовують на всіх типах ґрунтів, різними методами внесення для підживлення в період вегетації під всі польові, овочеві, тепличні культури. Дане добриво ефективно застосовують і для основного внесення під всі зернові, технічні, просапні та багаторічні трави.

Нітроаммофоску застосовують для передпосівного внесення, а також проводять піджиллення.

Загальні рекомендовані середні норми внесення нітроамофоски — 250-300 кг на 1 га. [30]

Таблиця 3.2

Внесення рекомендованих середніх норм добрив під посів соняшнику та його врожайність

Показник	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	±, одиниць	%
1	2	3	4	5	6
Урожайність, ц/га	30,5	37,0	18,5	- 12,0	- 39,3
<i>Аміачна селітра</i>					
Внесено у поживних речовинах - усього, ц	862,5	980,0	1125,0	+ 262,5	+ 30,4
Удобрена площа, га	345,0	392,0	375,0	+ 30,0	+ 8,7

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, ц	3,5	3,5	4,0	+ 0,5	+ 14,3
Урожайність, ц/га	34,0	40,5	22,5	- 11,5	- 33,8
<i>Нітроамофоска</i>					
Внесено у поживних речовинах - усього, ц	862,5	980,0	1125,0	+ 262,5	+ 30,4
Удобрена площа, га	345,0	392,0	375,0	+ 30,0	+ 8,7
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, ц	2,5	2,5	3,0	+ 0,5	+ 20,0
Урожайність, ц/га	33,0	39,5	21,5	- 11,0	- 34,8
<i>Органічні добрива</i>					
Внесено у поживних речовинах - усього, т	6900,0	7840,0	11250,0	+ 4350,0	+ 63,0
Удобрена площа, га	345,0	392,0	375,0	+ 30,0	+ 8,7
Внесено поживних речовин на 1 га посівної площі, т	20,0	20,0	30,0	+ 10,0	+ 50,0
Урожайність, ц/га	33,5	40,0	23,5	- 10,0	- 29,9

З даних, які наведені в таблиці 3.2, ми бачимо, що збільшивши норму внесення добрив урожайність соняшника підвищується. Зокрема:

- при внесенні аміачної селітри у кількості 3,5-4,0 ц/га, урожайність соняшника збільшилася на 5,5 %;
- при внесенні нітроамофоски у кількості 2,5-3,0 ц/га, урожайність соняшника збільшилася на 4,5 %;
- при внесенні органічних добрив у кількості 20-30 т/га, урожайність соняшника збільшилася на 9,4 %.

Ми пропонуємо покращити внесення добрив, згідно з рекомендованими середніми нормами їх внесення. Так як у 2014 р. порівняно з 2012 р. витрати, понесені на вирощування соняшника, значно зменшилися, то для підвищення урожайності соняшника було б доцільно у 2014 р. вносити більшу кількість добрив.

Ми пропонуємо ввести один із інноваційних способів застосування добрив - позакореневі підживлення. Незважаючи на те, що основну дозу

добрив вносять під час обробітку ґрунту, під час росту і формування врожаю всі городні рослини неодмінно потребують і додаткового харчування, яке повинні отримувати під час підживлення. Мінеральні добрива, нанесені на листя з допомогою обприскування, всмоктуючись, проходять такий же шлях синтезу, що і речовини, що потрапили в рослину через його коріння, тільки в кілька разів швидше. Позакореневе підживлення є ефективним способом підживлення рослин, з дуже помітним позитивним результатом уже через декілька днів, а буває, що і через пару годин. Таке підживлення є кращим, ніж прикореневе, тому що добрива вносяться шляхом обприскування без використання дискових сошників та відповідно до цього не травмуються рослини.

Позакореневий спосіб підживлення є:

- мало витратним;
- забезпечує високий коефіцієнт використання поживних речовин з добрив;
- відносно простий і доступний в технологічному використанні.

Для підвищення ефективності вирощування соняшнику необхідним є врахування наступних факторів:

- удосконалення регіонального розміщення посівів цієї культури, виходячи з її ботанічних і біологічних особливостей, технологій вирощування, підбору сортів, застосування відповідних засобів захисту тощо;
- неухильне додержання вимог чергування посівів соняшнику в полях сівозміни;
- застосування інтенсивних технологій вирощування і збирання з метою зниження витрат на одиницю продукції, впровадження високоврожайних гібридів з високим вмістом олії;
- залучення необхідних для розвитку галузі коштів та матеріальних ресурсів (техніки, добрив, насіння) шляхом пошуку потенційних інвесторів і кредиторів;
- інтегрування в агропромислові та кооперовані формування з метою вирішення проблем виробництва і раціонального використання урожаю.

Без застосування сучасних технологій вирощування та переробки соняшнику, наукового обґрунтування напрямів підвищення ефективності його виробництва, механізму регулювання взаємовідносин у регіональному підкомплексі не можна розраховувати на одержання високих урожаїв.

Потрібно розміщувати соняшник по кращих попередниках: озимих зернових, ярих колосових, кукурудзі на зерно, - що без додаткових коштів значно підвищить його урожайність.

3.3 Узагальнення резервів підвищення ефективності використання земельних ресурсів

На закінчення аналізу узагальнимо всі виявлені резерви збільшення обсягів виробництва.

Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор виробництва – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних факторів та біологічних чинників. [26]

Земля є головним засобом виробництва в сільському господарстві ефективність її використання впливає на результати господарювання. Земля, на відміну від інших засобів виробництва, не відтворюється, але коригуються її якісні властивості. Як головний засіб виробництва в сільському господарстві, вона має ряд особливостей. За правильного і раціонального використання земля у процесі виробництва підвищує свою родючість, а тому є вічним засобом [27].

Розширене відтворення родючості ґрунтів є одним із важливих факторів підвищення ефективності використання земель. Відомі засоби швидкої та довгострокової дії на ґрунти. До перших відносяться регулювання

вологості ґрунтів, внесення швидкодіючих мінеральних добрив, рихлення. Довгострокове формування родючості ґрунтів включає систематичне підживлення ґрунту органічними добривами, вапнування кислих ґрунтів, меліорацію земель з несприятливими природними властивостями.

Підвищення ефективності використання земельних ресурсів взагалі є однією з найважливіших народногосподарських проблем, успішне розв'язання якої значною мірою залежить від реалізації господарствами своїх потенціальних можливостей у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з 1 га землі.

З метою підвищення ефективності використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах необхідно збільшити в їх структурі такі складові елементи, як мінеральні і органічні добрива, високо-кондиційне насіння високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, що забезпечить найбільший приріст продукції при зменшенні собівартості її виробництва [28].

Застосування органічних і мінеральних добрив характеризується високою економічною ефективністю. Все це повинно здійснюватися з урахуванням біологічних особливостей культурних рослин, кліматичних умов, родючості ґрунту, меліоративних та інших агротехнічних заходів. [28]

Одним з головних шляхів підвищення економічної ефективності використання землі в сільському господарстві на сучасному етапі є послідовна інтенсифікація. Об'єктивна необхідність її визначається постійним зростанням попиту на продукцію сільського господарства і зниженням забезпеченості землею в розрахунку на душу населення.

На сучасному етапі для більшості сільськогосподарських підприємств проблемою інтенсифікації є збільшення виходу високоякісної продукції з розрахунку на одиницю земельної площі або на голову худоби, а також підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Засобом розв'язання цієї проблеми є додаткові вкладення, що зумовлюють

концентрацію уречевленої і живої праці на одній і тій самій земельній площі, а в тваринництві – на голову худоби. [25]

ПП «Надь» задовольняє потреби населення в продукції сільськогосподарського призначення.

Таким чином, сільське господарство має великі резерви підвищення ефективності виробництва своєї продукції, приведення яких у дію дозволить перетворити цю галузь на високорентабельну.

Проте в цілому сучасне сільськогосподарське виробництво знаходиться ще на тій стадії, коли підвищення рівня насиченості ресурсами сприяє підвищенню його ефективності. При цьому необхідно забезпечити комплексний характер дії всіх факторів, пов'язаних із зростанням рівня забезпечення ресурсами.

Стратегія інтенсифікації виробництва є різновидом базової стратегії концентрованого зростання й повинна використовуватися в періоди економічного росту. Вона передбачає зосередження зусиль аграрних підприємств щодо виробництва продукції за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивних технологій, які зумовлюють не лише зростання результативних показників діяльності підприємства, але й відтворення та збереження його основного виробничого ресурсу – землі.

Основними стратегічними напрямками інтенсифікації виробництва у ПП «Надь» можуть бути:

- розвиток спеціалізації і концентрації виробництва до оптимальних розмірів;
- нові підходи до розвитку підприємницької діяльності;
- розвиток виробництва на інноваційній основі шляхом застосування нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур і порід тварин;
- техніко-технологічна переоснащеність виробництва;

- диверсифікація виробництва і розвиток на цій основі внутрішньогосподарських виробничих відносин й обслуговуючої та збутової кооперації.

На основі запропонованих стратегічних напрямків необхідно виявляти резерви покращення якісних показників на підприємстві, складати програми їх впровадження та оцінювати отриманий економічний ефект від інтенсифікації виробництва. Такий комплексний аналіз, що повинен проводитись саме на підприємстві, дасть можливість покращити результати його господарської діяльності у майбутньому.

ВИСНОВОК

Економічне зростання аграрного виробництва значною мірою залежить від системи земельних відносин та ефективного використання земельних ресурсів. Необхідність використання землі диктується, перш за все, її особливостями як природного ресурсу: багатоцільовий характер використання, обмежені розміри, незамінність іншими видами ресурсів, неможливість її пересування, родючістю ґрунтів, здатністю не зношувати свої властивості, а покращувати їх.

На основі проведених розрахунків по ПП «НАДЬ» Лебединського району можна зробити такі висновки:

- У ПП «Надь» у структурі товарної продукції в середньому за 3 роки вагому частку займають послуги в сільському господарстві 51,6 %. Продукція рослинництва займає 29,8 %, в тому числі на зернові та зернобобові припадає 18,2 %. Частка продукції тваринництва в структурі товарної продукції складає 18,6 %. З них найбільший процент припадає вирощування ВРХ та молоко – 5,6 % та 12,4 % відповідно.
- Найбільш ефективно за останні 3 роки використовуються землі під кукурудзою на зерно – 73,3 ц/га, пшеницею озимою – 36,8 ц/га та під житом – 35,3 ц/га.
- Середньорічна чисельність працівників зменшилась на 4 особи і в 2014 році становила 106 осіб.
- Загальна площа сільськогосподарських угідь підприємства у 2014 році склала 2123 га, 82,3 % з яких займає рілля.

Проаналізувавши структуру товарної продукції можна зробити висновок, що у ПП «НАДЬ» склався молочно - м'ясний напрямок з розвиненим зерновиробництвом.

Економічна ефективність використання землі на сільське господарство визначається системою показників. Серед їх можна використовувати

врожайність основних сільськогосподарських культур і собівартість одиниці виробленої продукції. Проте якщо з допомогою лише зазначених показників не можна зробити узагальнюючу оцінку економічну ефективність використання землі. І тому застосовують вартісні показники; валова продукція землеробства, валовий дохід, чистий прибуток для 1 га сільськогосподарських угідь, і навіть вихід валової продукції на одиницю виробничих витрат. І навіть за підставі наведених даних було б неточно робити остаточне висновок про порівняльній економічну ефективність використання землі.

Раціонального і ефективного використання землі в аграрних підприємствах можна досягти за умови здійснення заходів з підвищення родючості ґрунту і охорони його від ерозії та інших руйнівних процесів. Виходячи з національних інтересів, суспільство має використовувати землю так, щоб передати її поліпшеною наступним поколінням.

Головним шляхом підвищення економічної ефективності використання земельних угідь є послідовна інтенсифікація. Вона спрямована на збільшення виробництва продукції та базується на застосуванні найефективніших засобів і предметів праці, кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці тощо.

Шляхами подальшого підвищення ефективності використання земельних ресурсів в господарстві можуть бути підвищення врожайності і валового збору культур. Для їх підвищення на аналізованому підприємстві можна використовувати сортооновлення та застосування добрив. Також суттєвим резервом збільшення обсягу виробництва кормових культур є поліпшення структури посівних площ.

Список використаної літератури

1. Земельний кодекс від 25.10.2001 № 2768-III (зі змінами і доповненнями)// [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/561-12/page2>
2. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру//[Електронний ресурс]: режим доступу// <http://land.gov.ua/usipovyny?view=item&id=110241>
3. Визначник еколого- генетичного статусу та родючості ґрунтів України: навч. посіб./ «М. І. Полупан, В. Б. Соловей, В.І. Кисіль, В.А. Величко». – К.: Колообіг, 2005. - 303с.
4. «Про оцінку землі»: Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV (зі змінами і доповненнями)// [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>
5. Землеробство з основами ґрунтознавства і агрохімії: підручник/ «В.П. Гудзь, А.П. Лісовал, В.О. Андрієнко, М.Ф. Рибак». - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 408 с.
6. Сохнич А. Я. Моніторинг земель/ А.Я. Сохнич. – Львів. - 1997 р.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755- VI (зі змінами і доповненнями)// [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page36>
8. «Про плату за землю»: Закон України від 03.07.1992 № 2535-XII (зі змінами і доповненнями)// [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2535-12>
9. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств/ В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
10. Економіка підприємств.: підруч./ «Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевно, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик» - К.: Знання, 2010. - 463 с.

11. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: підручник/ «М. М. Ільчук, Л. Я. Зрібняк, С. І. Мельник, І. А. Коновал, О. В. Шкільов». – Вінниця: Нова книга, 2009. – 456 с.
12. Перелік практичних робіт з дисципліни «Економіка сільського господарства» [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://www.studfiles.ru/preview/1719999/>
13. Саприкіна О.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі регіону [Електронний ресурс]/ режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/7711/1/vestnik_HPI_2013_53_Saprykina_Pidvyshchennia.pdf
14. Регіональна економіка: підруч./ «О.В. Ольшанська, М.І. Фащевський, І.В. Білоконь та ін.». - К.: КНЕУ, 2009. — 328 с.
15. Теремець Л.А. Система показників ефективності використання земель у сільському господарстві [Електронний ресурс]/ режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/304.pdf>
16. Економіко-правове регулювання природокористування: Монографія/ М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К.: Кондор, 2009. – 524 с.
17. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України: наук.-навч. посібн./ «Н.І. Титова». - Львів: ПАІС, 2005. - С.42.
18. Лебідь Є.М. Сівозміни з урахуванням агробіологічно доцільності розміщення сільськогосподарських культур/ Є.М. Лебідь. - К.: Ін-т землеробства УААН, спецвипуск.
19. Землеробство: підруч./ В. П. Гудзь, І. Д. Примаць, Ю. В. Будьонний, С. П. Танчик. – К.: «Центр учбової літератури», 2010.
20. Щербаков О.Я. Статистичний щорічник «Сільське господарство Криму» за 2006 рік [Електронний ресурс]: режим доступу// http://kyrator.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=356:03-8-1-313-chch1&catid=29&Itemid=137
21. Підсумки збору врожаю основних сільськогосподарських культур у 2010 році. – К.: Державний комітет статистики України, – 2011. – №9.

22. Митченко О.О. Тенденції розвитку світового ринку олійних культур/ О.О. Митченко// Економіка АПК. - 2000. - №1. - С. 254.
23. Дерев'яненко О.Г. Розвиток підприємств олійно-жирової промисловості / О.Г. Дерев'яненко// Економіка АПК. – 2002. - №3. – С.341.
24. Бордюжа Н.П. Удосконалення системи застосування добрив під пшеницю озиму з метою поліпшення фізичних показників якості зерна Національний університет біоресурсів і природокористування України [Електронний ресурс]: режим доступу// <http://www.sworld.com.ua/konfer38/411.pdf>
25. Дергач І.В. Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні/ І.В. Дергач// Економіка АПК. – 2007. – №3. – С.43-45.
26. Географія агропромислових комплексів України: підруч./ М.Д. Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Провотар. – Либідь, 1997.
27. Петренко Ж.А. Умови та напрямки ефективного використання сільськогосподарських угідь/ Ж.А. Петренко// Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. - №4. – С. 198-201.
28. Лактіонова Г.П. Проблема раціонального використання земельних ресурсів/ Г.П. Лактіонова// Матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. - 2002. - С.243-245.
29. ТОВ «ГАЛЕОН-С» Аміачна селітра [Електронний ресурс]: режим доступу//http://galeons.com.ua/products_am%D1%96achna_sel%D1%96tra.html.
30. АПК сільське господарство «AGROELEMENT» Нітроамофоска: застосування, норми внесення [Електронний ресурс]: режим доступу//<http://agroelement.com/npk-application>.